Hoskovec, Jiří

Přemýšlení (nejen) o litevském kondicionálu

In: *Grammaticvs : studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata.* Šefčík, Ondřej (editor); Vykypěl, Bohumil (editor). Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 2001, pp. 64-90

ISBN 8021026499

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/123192
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

TOMÁŠ HOSKOVEC

PŘEMÝŠLENÍ (NEJEN) O LITEVSKÉM KONDICIONÁLU

Litevský kondicionál, časovaný *bū̃čiau, bū̃tum, bū̃tų*..., je nepříjemný. Jednak pro toho, kdo se učí litevsky, neboť přináší paradigma, jež se hned v několika ohledech «bezdůvodně» odchyluje od jinak velmi pravidelných časovacích vzorů litevského slovesa, jednak pro toho, kdo systém litevského jazyka zkoumá, neboť nepravidelné paradigma narušuje jednotu výkladu. Nepříjemnost litevského kondicionálu není nezvládnutelná: kdo se učí litevsky, ten se mu nakonec naučí, jeho formy i funkce v soustavě spisovného jazyka jsou uspokojivě popsány (cf. DLKG §§ 869–870, 940–941). Jisté vzrušení v jazykovědné obci udržuje jen otázka, jak k celému tomu zvláštnímu stavu vůbec došlo. Jazykověda má výklad, jejž označíme raději za «převládající» než «uspokojivý», a k němu se dosud ozývají poznámky, «neortodoxní» pohledy i uklidňující potvrzení, jak v tomto sborníku dokládá svým příspěvkem prof. Zinkevičius. Předkládaný článek neujde osudu, že za takových okolností zazní jako další poznámka k poznámkám. Chce se nicméně odlišit tím, že se na litevský kondicionál neptá otázkou, *wie es eigentlich geschehen ist;* tu si metodologicky přímo zakazuje. Přemýšlí nejprve, *wie es eigentlich zusammenhängen kann*, jak lze vyšetřovaný jev zakotvit v soustavě jazyka, a potom, jak lze porozumění pro současný stav využít pro porozumění dochovaným stavům starším. Tímto způsobem chce ozřejmit, co vše je v převládajících historických výkladech hypostazováno bez opory v litevském jazykovém systému, čím *vlastně* jsou ony výklady neuspokojivé. Práce vychází z autorova programu vykládat jednotlivé indoevropské jazyky nikoliv jako výsledek přestavby či opakovaných přestaveb nějakého prvotního hotového indoevropského jazyka, nýbrž jako stavby, od počátku velmi samostatné, jež vyrostly na jistém společném indoevropském staveništi (cf. Hoskovec 1999&2001). Předkládaný článek je upravenou kapitolou z rozsáhlé nevydané monografie o litevské morfologii. Nebylo možné článek slohově vymanit z přednáškové dikce celé monografie, a proto se autor omlouvá za poněkud pedantský tón.[1] Článek předvádí celostní přístup k litevské morfologii, takže obsahuje i oddíly, které o kondicionálu (zdánlivě) nemluví. Ty nicméně

[1] Svůj struktúrní výklad litevské morfologie jsem psal česky *pro domo mea* svým osobním stilem (*sic*!) a svým osobním pravopisem, jenž chce připomínat, jak důležité je myslet na kultivovanou výslovnost češtiny, tím, že důsledně vyznačuje samohláskovou délku, fonologický rozdíl *par excellence*! i v té části české slovní zásoby, kterou tvoří kultúrní evropeismy.

ukazují, kam (přinejmenším) sahá celostní porozumění jazykovému systému, na jaké úrovni (teprve) lze uvažovat o jednotlivostech jako kondicionál. Autor doufá, že znalce litevštiny zaujme alespoň způsobem podání známých skutečností.

1 Předmětem našeho přemýšlení bude slovesná kategorie, kterou litevština sama nazývá *tariamóji núosaka*, čili 'vyjednávací/rozvažovací způsob'. Není bez významu výslovně se přihlásit k názvu, který pro ni zvolíme z terminologické rodiny kultúrních evropeismů, totiž ke slovu kondicionál (jež budeme zapisovat i latinskou zkratkou COND). Přihlašujeme se tak k volbě, kterou v češtině učinil Adolf Erhart (1982, 1984; uplatňuje ji i ve svých německy psaných pracích 1988, 1989), v litevštině Zigmas Zinkevičius (1984, 1987), v polštině Jan Otrębski (1956), v lotyštině Jānis Endzelīns (1948), a distancujeme od termínu «optatív», který má již August Schleicher (1856) a který s výhradami přebírají Robert Gauthiot (1903) či Christian Stang (1942), znovu a bez výhrad pak Jonas Kazlauskas (1968), i od termínu «konjunktív», jehož užívá – v anglické podobě *subjunctive* – Terje Mathiassen (1996), před ním Alfred Senn (1929), či – synonymně k optatívu – Vittore Pisani (1952).

Volba pojmenování spoluvytváří myšlenkový kontext, často nereflektovaný. «Optatív» se hlásí k morfologickým kategoriím známým z řečtiny a sanskrtu, aniž objasňuje funkční shody a rozdíly, a bez argumentace posiluje hypotetické spojení s «původním indoevropským» optatívem, který je projekcí právě kategorií řeckých a indoíránských. «Konjunktív» poukazuje na stav latinský, značně odlišný od litevského, a někdy též bývá promítán do společné indoevropštiny. «Kondicionál» implicitně odkazuje ke stavu v jazycích slovanských, který je s litevským dobře srovnatelný (všude tvoří spolu s imperatívem jediné dva příznakové slovesné způsoby k nepříznakovému indikatívu; rovněž funkční uplatnění si je dosti podobné), a výslovně ruší asociace obecně indoevropské.

2 Ve víceúrovňovém popisu jazykového systému představuje kondicionál SÉMA, elementární jednotku z roviny morfématické. Toto séma je na jedné straně forma, která obsluhuje některé funkce z roviny větného významu, a na druhé straně funkce, či přesněji jedna ze složek komplexní funkce (MORFÉMU), kterou pak obsluhují formy z roviny fonématicko-prosodématické (MORFY). Je důležité dívat se na litevské morfy důsledně jako na posloupnosti fonémů vybavené jistými prosodickými rysy a podléhající specifickým morfonologickým alternacím.

Předmětem našeho zkoumání nebude séma COND mezi jinými sémata litevského slovesa, ani jím nebudou významové funkce, které se sématem COND projevují. Zaměříme se pouze na fonématicko-prosodématickou strukturu morfů, kterými se projevují morfémy ono séma obsahující. Jde o morfémy

kombinující séma COND se sématy mluvnické osoby. Jejich soubor zakládá KATEGORIÁLNÍ PARADIGMA. Soubor morfů, které kategoriální paradigma obsluhují, nazveme PARADIGMATEM FORMÁLNÍM.

2.1 Vzhledem k právě ohlášenému zaměření můžeme kategoriální paradigma zadat apodikticky. Postulujeme tedy takovou kategorii osoby litevského slovesa, která staví do protikladu k «neosobě» osobu první (mluvčího) a druhou (jeho partnera), rozlišujíc v centru systému, zda první či druhá osoba je „právě jedna" (SG) nebo „jedna a ještě další" (PL), na periferii pak navíc, zda osoba je pojata jako „dvojice" (DU).[2]

Kategorie čísla není vůbec nutná. Pro litevské sloveso stačí «spočítat», tedy uspořádat slovesné osoby takto: 0. neosoba, 1. já, 2. ty, 3. já + další, 4. ty + další, 5. já ve dvojici, 6. ty ve dvojici.

NEOSOBA je člen nepříznakový, diskursní osoby (mluvčího i partnera, s případným upřesněním počtu) jsou vůči ní všechny příznakové. Budeme jim souhrnně říkat VLASTNÍ OSOBY.

Za kategoriální paradigma nám postačí soubor sedmi morfémů kombinujících séma COND s výše uvedenými osobami. Nebudeme tento soubor zdvojnásobovat zapojováním sémat PRAES a PRAET, abychom rozlišili kondicionál «přítomný» a «minulý», *jìs ateĩtų* 'přišel by' vs. *jìs bū̃tų atẽjęs* 'byl by přišel'.

Kondicionál «minulý» nijak neobohatí formální paradigma, o které nám jde. Jeho morfématickou povahu a významové funkce, které vyjadřuje, hodnotíme jinak.

2.2 Souboru kategoriálních paradigmat, ve kterých se uplatňují sémata mluvnické osoby, říkáme tradičně *uerbum finitum*. Analogicky ke COND existují v litevštině kategoriální paradigmata dalších slovesných kategorií, jmenovitě paradigma indikativu prézentu a préterita (IND.PRAES, IND.PRAET), paradigmata futúra (FUT), imperativu (IMPER) a frekventativu (FREQ). Tím je litevské *uerbum finitum* ve svých tvaroslovných možnostech vyčerpáno.

Podrobné roztřídění uvedených paradigmat či jejich konstitutívních sémat přesahuje tento článek. Nazačíme jen, že sématu IND užíváme velmi restriktívně (v jasné opozici toliko ke COND a IMPER a s vnitřím rozdělením pouze na PRAES a PRAET), a to proto, že litevské FUT má modalitní rozměr překrývající se s IMPER, kdežto FREQ přesahuje z morfologie větotvorné do morfologie slovotvorné.

---

[2] Duál je v moderní spisovné litevštině co do užívání formou i kategorií zcela okrajovou, zůstává však tvarem systémovým, dokonale produktívním, neboť jej lze vytvořit k libovolnému slovesu (i k libovolnému jménu). Z toho důvodu jej v následujících tabulkách, lemmatech i paradigmatech, uvádíme. Jeho znalost je ostatně nezbytná pro panchronní porozumění systému litevského jazyka. Perifernost DU zdůrazňujeme menším typem písma.

Tzv. «opisné tvary», participiální konstrukce se slovesem *bũti* 'být', zachycujeme na morfématické rovině vzhledem k celkovým morfosyntaktickým souvislostem litevského slovesa jinými sématy či kombinacemi sémat.

3 Formální paradigma zavedeme podrobněji. Nejprve rozlišíme mezi formálním paradigmatem a morfonologickým lemmatem. Pokládáme-li za formální paradigma soubor všech morfů, které obsluhují dané paradigma kategoriální, pak za (MORFONOLOGICKÉ) LEMMA označíme každý podsoubor vymezený jistou morfonologicko charakteristikou, např. posloupností fonémů, jejich specifickým střídáním nebo prosodickou vlastností.

> V souboru forem obsluhujících kategoriální paradigma IMPER lze vyčlenit lemmata charakterizovaná 1° sufixem *-k(i)-*, 2° proklitickou částicí *te*, 3° proklitickou částicí a dvojhláskovým zakončením. Verš 'přijď království Tvé' tak nabývá podob ***ateĩk / teateĩna / teateiniẽ*** ***tàvo karalỹstė*** (charakteristické morfy jsou vyznačeny tučně).

Takový soubor z jedné strany nemusí pokrývat celé kategoriální paradigma, z druhé naopak může obsluhovat i větší počet kategoriálních paradigmat.

Lemma není «přírodnina», která se v jazyce vyskytuje sama od sebe, nýbrž intelektuální konstrukt, který do jazyka vkládáme, takže jsme vždy povinni vědět, jak jsme které lemma zavedli. Lemma je skutečnost synchronního systému, která se velmi hodí pro diachronní porovnávání systémů.

3.1 Přirozeným hlediskem pro zadávání lemmat je rozlišování morfů kmenových, koncovkových, předponových, příklonkových. Takové rozlišování není pouze konvenční; na fonématicko-prosodématické rovině (FPR) lze uvedené druhy morfů vymezit specifickými vlastnostmi prosodickými i morfonologickými. U kmenových morfů přirozeně vyčleňujeme kmenotvorné sufixy, které opět mají své prosodické a morfonologické charakteristiky (a podléhají zvláštním pravidlům kumulace). V dalším se zaměříme právě na KONCOVKY a některé KMENOTVORNÉ SUFIXY. Tam, kde rozlišování mezi koncovkou a kmenotvorným sufixem nebude účelné nebo vůbec proveditelné, budeme hovořit o ZAKONČENÍ.

3.2 Koncovka litevského slovesa může obsahovat až dva segmenty: EXPONENT formálněsyntaktických kategorií osoby a čísla a VOKALICKOU BASI. Exponent je omezen na *uerbum finitum*, vokalická base postihuje jak *uerbum finitum*, tak *participium*, oboje však pouze částečně. Exponent je ten slovesný morf, kterým se vyjadřuje kongruence přísudku s podmětem. Přehled exponentů formálněsyntaktických podává lemma f-s.

Lemma f-s	singulár	plurál	duál
1. osoba	-u (-uo-) ^{b}	-me (-mė-) ^{b}	-va (-vo-) ^{b}
2. osoba	-i (-ie-) ^{b}	-te (-tė-) ^{b}	-ta (-to-) ^{b}
neosoba	***		

POZNÁMKY:

- Mluvnická neosoba nemá žádný exponent, proto je její políčko vyplněno ***.[3]
- V závorkách jsou uvedeny zdloužené alomorfy exponentů. Ty vystupují před příklonkami (proto je naznačena i vazba vpravo, zatímco základní podoby mají pouze vazbu vlevo), v moderním jazyce jedině před zvratnou částicí *s(i)*.[4]
- Plurálové exponenty *-me, -te* se v mluveném jazyce mohou ve všech finitních tvarech redukovat na *-m, -t* (tronkace).
- V imperativu se exponent 2.SG *-i* nevyskytuje, v kondicionálu je fakultativní. To jsou (vedle systémové absence v neosobě) jediné dva protisystémové případy, kdy *uerbum finitum* nemá f-s exponent.
- Morfy v lemmatu f-s jsou vymezeny nejen fonématickými řetězci, ale i prosodématickými rysy. Značka ^{b} vyjadřuje, že morf coby slabika má schopnost na sebe přetahovat přízvuk ze slabiky bezprostředně předcházející. Značka ^{b} se shodně vztahuje na krátký, základní, i na zdloužený, druhotný, tvar exponentu.
- Pro úplný panchronní popis litevského systému by bylo třeba zavést ještě vedlejší lemma «atematické konjugace». Zde od toho upouštíme.

3.3 Druhým morfovým segmentem litevské slovesné koncovky je VOKALICKÁ BASE. V lineárním řazení morfů předchází base exponentu. Rozlišujeme vokalickou basi krátkou (V̆) a dlouhou (V̄). Schémata spárování vokalické base s exponentem předvádíme v lemmatech V̆ a V̄. Ta ve spojení s morfem prézentního nebo préteritního kmene vytvářejí formální paradigmata IND.PRAES a IND.PRAET. Konkrétní hláskové podoby vokalické base zároveň slouží jako MORFOLOGICKÉ FORMANTY (příznaky) jistých lexikálněsémantických tříd (cf. 3.3.1).

---

[3] Mluvnická neosoba litevského slovesa odpovídá 3.osobě běžného IE slovesa s tím rozdílem, že zásadně nerozlišuje číslo. Nerozlišuje ani žádnou zástupnou kategorii, na níž by bylo lze vystavět jinou kongruenci, jak to umožňuje třeba jmenný rod u slovanského *l*-préterita. Tento stav platí pro všechny baltské jazyky, a to pro celé období jejich přímo doložené existence. Tento stav lze v IE kontextu hodnotit nejen jako ztrátu rozdílu v čísle, ale též jako nevybudování takového rozdílu, cf. Hoskovec (2001: 8.4.1.2).

[4] Historicky vzato jsou zdloužené podoby exponentů v litevštině původní dlouhé, krátké pak jejich zkrácenými variantami. V současném pohledu však platí obrácené pořadí: prvotní jsou exponenty krátké, kdežto tvary dlouhé, zdloužené, představují jejich druhotné, kontextově podmíněné alomorfy.

Vokalické base lze vyčlenit i u koncovek jmených, opět v protikladu k syntaktickým «exponentům» vyjadřujícím pád a číslo. Rovněž v deklinaci slouží vokalická base jako morfologický formant, příznak různých lexikálněsémantických tříd.

Lemma V̆	singulár	plurál	duál
1. osoba	-u (-uo-) [b]	-V̆-me (-V̆-mė-)	- V̆-va (-V̆-vo-)
2. osoba	-i (-ie-) [b]	-V̆-te (-V̆-tė-)	-V̆-ta (-V̆-to-)
neosoba	-V̆		

Lemma V̄	singulár	plurál	duál
1. osoba	-u [b]	-V̄-me (-V̄-mė-)	-V̄-va (-V̄-vo-)
2. osoba	-i [b]	-V̄-te (-V̄-tė-)	-V̄-ta (-V̄-to-)
neosoba	-V̄		

POZNÁMKY:

- V závorkách jsou opět uvedeny zdloužené alomorfy koncovek, které se vyskytují před zvratnou částicí *s(i)*.
- Krátká vokalická base V̆ nabývá tří hodnot: **-a-**, **-i̯-a-**, **-i-**. Symbolu *i̯* říkáme PALATALIZAČNÍ ELEMENT. Je to zvláštní morfoném vytvořený záměrným přeuspořádáním inventáře litevských fonémů, kde distinktívní rys palatalizace souhlásky vyčleníme jako samostatnou jednotku se specifickou distribucí výskytu vázanou na samohlásky (je imanentní složkou samohlásek předních, funkčně se uplatní pouze před samohláskami zadními). Vztah mezi jednotlivými hodnotami krátké vokalické base chápeme jako dvoustupňovou palatalizaci base **-a-**, tedy **-a-** → **-i̯-a-** → **-i-**.[5]
- Dlouhá vokalická base má podoby **-o-** a **-ė-**.[6]
- V koncovkách SG se rozdíly v krátké vokalické basi projevuje na úrovni submorfové, totiž nepřítomností (stupeň 1, základní, korelující s **-a-**) nebo naopak přítomností (2. a 3. stupeň, korelující po řadě s **-i̯-a-** a **-i-**)

[5] Stejnou dvoustupňovou palatalizaci vokalické base **-a-** nalezneme i v litevské deklinaci, cf. *výr-a-s* → *véln-i̯-a-s* → *bról-i-s*.

[6] Ty se vyskytují též v deklinaci, cf. (N.SG) *várn-a* ↔ (I.PL) *várn-o-ms*, (N.SG) *gérv-ė* ↔ (I.PL) *gérv-ė-ms*.

palatalizačního elementu; tento nepřímý výskyt je však omezen skutečností, že palatalizační element se může samostatně objevit jenom před zadní samohláskou. Koncovka 1.SG (zadní samohláska) jej proto přibírá, cf. -i̯- + -u (-uo-) → -i̯u (-i̯uo-), koncovka 2.SG (přední samohláska) nikoliv, cf. -i̯- + -i (-ie-) → -i (-ie-).

- V koncovkách SG se dlouhá vokalická base před následujícím vokalickým exponentem *-u*, *-i* krátí a tvoří s ním dvojhlásku, cf. **máud-o-u*, **máud-o-i* > *máud-a-u*, *máud-a-i* 'myju', 'myješ'. Výsledný diftong již k sobě nemá zdloužený alomorf, cf. *máud-a-u*, *máud-a-i* 'myju', 'myješ' [diftongová koncovka] → *máud-a-u-si*, *máud-a-i-si* 'myju se', 'myješ se' [diftongová koncovka se před příklonkou již nedlouží] vs. *skut-úo-si*, *skut-íe-si* 'holím se', 'holíš se' [koncovka před příklonkou zdloužená] ← *skut-ù*, *skut-ì* 'holím', 'holíš' [výchozí koncovka krátká, monoftongová].
- Namísto -**eu* používá litevština *-i̯-au*, jako v celém svém fonologickém systému.
- Diftongové koncovky SG mají intonaci cirkumflexovou.
- Vokalická base má vlastní prosodickou charakteristiku: coby slabika nepřijímá ani nepřetahuje slovní přízvuk z kmene. Prosodický rys [b], který jsme vysvětlili v 3.2, se udržel pouze v jednoslabičných koncovkách, kde prosodická vlastnost exponentu převážila nad prosodickou vlastností vokalické base. Ve dvojslabičných koncovkách sice exponent f-s prosodický rys [b] imanentně má, ale vokalická base v samostatné slabice jeho působení ruší.

3.3.1 Vokalické base, které jsme právě vyčlenili jako svébytné morfy, obsluhují litevská paradigmata IND.PRAES a IND.PRAET. Kategorii IND.PRAES obsluhují všechny tři hodnoty $\breve{\mathrm{V}}$ a dále $\bar{\mathrm{V}}$ = **-o-**, zatímco kategorii IND.PRAET obě hodnoty $\bar{\mathrm{V}}$. Hodnota $\bar{\mathrm{V}}$ = **-o-** je tedy z hlediska sématu času nejednoznačná. Pro vyjádření kongruence přísudku s podmětem stačí f-s exponent, takže vokalická base by mohla mít jedinou hodnotu a sloužit jako konektor mezi souhláskovou finálou kmene a souhláskovou iniciálou exponentu.

Redundance formálních paradigmat využil litevský morfologický systém jako příznaku lexikálněsémantických tříd. Zde můžeme pouze naznačit, o jaké vztahy jde. Tak konjugace s vokalickou basí **-i-** výslovně přidává (na pozadí nepříznakové base **-a-**) slovesnému ději sémantický rys „stav". Stavové sloveso může být od nepříznakového odlišeno buď pouze vokalickou basí **-i-**, nebo basí **-i-** a ještě formantem kmenotvorným (který sám může být produktívní a sémanticky motivovaný, či neproduktívní a nemotivovaný), cf. *gùl-i* 'leží' [kdo v posteli] (signalizován „stav") vs. *gùl-a* 'ukládá' [koho do postele] (nesignalizován „stav"), *mýl-i* 'miluje' [je zamilován] (signalizován „stav") vs. *pa-mìl-st-a* 'zamilovává se' [upadá v zamilovanost] (nesignalizován „stav"), *ãv-i* 'nosí' [co obuto na nohou] (signalizován „stav") vs. *aũ-n-a* 'obouvá si' [co] (nesignalizován „stav"). Podobně vokalická base **-o-** výslovně přidává (na pozadí nepříznakové base **-a-**) slovesnému ději sémantický rys „intensita", a to

nejčastěji s obsahem „iterativita" nebo „efektivita/kausativita". I tato vokalická base se může, ale nemusí kombinovat s příznaky kmenotvornými, cf. *mók-o-si* 'učí se' (signalizována „intensita") vs. *mók-a* 'umí' (nesignalizována „intensita"), *gý-d-o* 'léčí, uzdravuje' (signalizována „efektivita/kausativita") vs. *gỹj-a* 'hojí se, uzdravuje se' (nesignalizována „efektivita/kausativita"), *dẽ-st-o* 'vy-kládá, roz-kládá' (signalizována „iterativita") & *dẽ-v-i* 'má naloženo' [nosí na sobě co oblečeno] (signalizován „stav") vs. *dẽ-d-a* 'klade' (nesignalizován ani „stav", ani „iterativita"). – Sémantická charakteristika base **-o-** platí pouze pro kategorii IND.PRAES, nikoliv pro IND.PRAET. I z toho je vidět (stejně jako z doprovodných jevů kmenotvorných), že právě naznačená lexikálněsémantická charakteristika je morfologickým prostředkem «slabým», nedominantním, nicméně přítomným.

Nemá cenu se ptát, proč slovesa *mýl-i* 'miluje', *tìk-i* 'věří' signalizují svou konjugační třídou „stav", zatímco slovesa *bìj-o* 'bojí se', *žìn-o* 'zná' signalizují „intensitu". Sémantické rysy jako „stav" či „intensita" nevyjadřují skutečnost, která «objektívně» existuje mimo jazyk, jsou naopak vnitřní součástí jazyka a projevují se pouze při konfrontaci jazykových výrazů.

3.3.2 K litevským vokalickým basím lze vidět paralely v jiných indoevropských jazycích. Musíme ovšem zvážit, jaká je heuristická síla takových srovnání. V latinských konjugacích *leg-ō leg-is, cap-iō cap-is, aud-iō aud-īs* vystupují vokalické base odpovídající litevským pro V̆ = **-a-**, **-i̯-a-**, **-i-**, v lat. *laud-ō laud-ās, mon-eō mon-ēs* zase pro lit. V̄ = **-o-**, **-ė-**. Nejde přitom o pouhou hláskovou podobu, ale též, ba především o shodu v morfonologické integraci.

Lat. segment *-nt* lze považovat za formant 3.PL. V jednoslabičných koncovkách *leg-unt, am-ant, mon-ent* pak shodně vystupuje «smíšený diftong» tvořený krátkou samohláskou odvozenou od vokalické base a sonantem *n* vzatým z formantu. Koncovky *cap-i-unt, aud-i-unt,* s analogickým smíšeným diftongem, jsou dvojslabičné, protože latina palatalizační prvek *-i̯-* realizuje pouze vokalicky.[7] Ať už se původ lat. **ā-** a **ē-**konjugace v historickém úseku «od praindoevropštiny k latině» vykládá jakkoliv (nejčastěji jako kmenové *-ā* či *-ē* + tematické *-i̯-e/o-*), důležité je, že latina sama ustanovila pravidelné morfologické derivace, v nichž **-ā-** a **-ē-** jsou formanty rovnocenné ostatním, cf. *uoc-ō uoc-ās, rub-eō rub-ēs* jako *larg-iō larg-īs.*

Dále je pro latinu zajímavé, že soubor vokalických basí V̆ a V̄ pokrývá právě celé paradigma IND.PRAES, podobně jako v litevštině týž soubor pokrývá právě celé sjednocení paradigmat IND.PRAES&PRAET. To jistě není doklad společného IE dědictví (nic takového ani nehledáme), ale nápadná shoda ve

---

[7] Ani koncovky 1.SG latina nedovedla k tak pravidelné a rovnoměrné integraci jako litevština. Přitom lat. rozdíl ve slabičné míře koncovky nevede mezi «dlouhými» a «krátkými» basemi, ale napříč oběma skupinami, takže stojí proti sobě (*laud-ō* & *leg-ō*) vs. (*mon-e-ō* & *cap-i-ō* & *aud-iō*).

výstavbě dvou samostatných IE jazyků. Zkusme jejich společnou indoevropskost vidět též v existenci takových shod.

3.3.3 Paralelu k litevským basím $\check{V}$ = **-a-**, **-į-a-**, **-i-** představuje trojice staročeských konjugací, *vezu vezeš* (**-e-**), *mažu mažeš* (**-į-e-**), *prošu prosíš* (**-i-**), přičemž heuristicky zajímavé je nepřímé, submorfové působení palatalizačního elementu (v lit. před *a*, *u*, ve stč. před *e*, *u*, v obou jazycích společně ne před *i*), který způsobuje stč. změny *z* > *ž*, *s* > *š*.

Na druhé straně ale musíme uznat, že litevské dlouhé base $\bar{V}$ = **-o-**, **-ė-** nemají k sobě obdobu ve slovanských jazycích, a to navzdory staroslověnským slovesům jako *děl-a-***jǫ** *děl-a-***je-***ši*, *um-ě-***jǫ** *um-ě-***je-***ši* (staročeské obdoby jsou již poznamenané kontrakcí). Staroslověnská slovesa mají vokalickou basi **-ję-** (odpovídající lit. **-į-a-**) a před ní kmenotvorné sufixy *-a-*, *-ě-*, které jsou od koncovky jasně odděleny.[8] Také litevština má obdobu ke slovanským sufixům *-a-*, *-ě-*, totiž *-o-*, *-ė-*. To jsou ale jiné morfy než vokalické base koncovek. Jsou odlišeny prosodicky (přijímají, ba přitahují přízvuk z kmene) a morfonologicky (s koncovkou nevytářejí jedinou slabiku), cf. *sáug-***a-***i*, *sáug-***o-***te* (**-o-** vokalická base, nepřijímá přízvuk) vs. *saug-ó-*j-**a-***i*, *saug-ó-*j-**o-***te* (*-o-* kmenotvorný sufix, přijímá přízvuk), *mók-***e-***i*, *mók-***ė-***te* (**-ė-** = vokalická base, nepřijímá přízvuk) vs. *mok-ė́-*j-**a-***i*, *mok-ė́-*j-**o-***te* (*-ė-* = kmenotvorný sufix, přijímá přízvuk).

Musíme proto odmítnout takové vývojové výklady, které litevské kmenotvorné sufixy a (dlouhé) vokalické base ztotožňují. To činí např. Christian Stang (1942: 143), jenž tvrdí, že ve slovesech typu *žìno* :: *žinójo* :: *žinóti* (na rozdíl od typu *laĩko* :: *laĩkė* :: *laikýti*) „das *-ā-* liegt in allen Formen des Verbs vor, tritt also nicht als Präsenssuffix, sondern als Verbalsuffix auf." Podobné výklady pokládáme dokonce za heuristicky nebezpečné: vyvolávají dojem, že objasňují, jak se ten který jev jazykového systému konstituoval cestou «od indoevropštiny k litevštině», a přitom hrubě zkreslují porozumění pro onen jev právě v soustavě cílového, zde litevského jazyka.[9] Stangovo tvrzení má smysl a heuristickou hodnotu, pouze když předpokládáme, že (v jisté míře) víme, jak prvotní indoevropština vypadala, a když nás zajímá, kde všude lze vidět její stopy, pozůstatky jejího morfologického materiálu. Náš přístup je právě opačný: sledujeme, podle jakých principů se jednotlivé indoevropské jazyky coby systémy aktualizovaly z jisté společné potence výrazových prostředků, ptáme se, jak uvnitř jednoho jazyka charakterizovat individuální nakládání s morfologickým materiálem, který má obdobu i v jiných jazycích.[10]

---

[8] Obdobu k litevské **o**-konjugaci nabízí až české plně kontrakční **ā**-paradigma. Systémově ještě dokonaleji rozvinutou paralelu však skýtá slovenština s jednotným exponentem 1.SG *-m*. Blíže k tomu Marvan (2000: kap. 21).

[9] Je s podivem, že se Stang vůbec nepozastavil nad dvojím výskytem *ā* v préteritu *žìn-ó-j-o*.

[10] Tento program vysvětluje Hoskovec (1999&2001).

4 Ostatní formální paradigmata obsluhující *uerbum finitum* (COND, FUT, IMPER, FREQ) používají morfu infinitivního kmene rozšířeného o specifický sufix jednotlivých kategorií. Na takto příznakový kmen se případně napojuje f-s exponent (kromě systémové absence v neosobě chybí jen výjimečně), a to buď přímo (IMPER), nebo přes vokalickou basi (ostatní kategorie). Vokalická base může v každé jednotlivé kategorii nabývat jen jediné hodnoty, takže na rozdíl od IND.PRAES&PRAET není schopna sloužit jako příznak lexikálněsémantický. Nemá tedy smysl mluvit o ní jako o konjugačněparadigmatickém formantu; jediné místo, kde slovesný tvar umožňuje vyjádřit informaci povahy lexikálněsémantické, je primární kmenotvorný sufix ve výchozím kmenu INF. I tato skutečnost potvrzuje, co jsme poznamenali v oddíle 3.3.1, že totiž lexikálněsémantická charakteristika je morfologický prostředek «slabý», nedominantní, vázaný na IND. Tento vztah lze interpretovat i tak, že větněvýznamové rysy neindikativních sémat jsou morfologicky dominantní, vyjadřují se vždy, a to i na úkor rysů lexikálněsémantických tříd.[11]

Paradigma COND je z uvedených kategorií nejsložitější. Nejprve proto objasníme některé vztahy na jednodušších paradigmatech FUT a IMPER.

4.1 Formální paradigma FUT vychází z infinitivního kmene rozšířeného o neslabičný sufix *-s-*. K takto rozšířenému kmeni se přes vokalickou basi *-i-* připínají exponenty formálněsyntaktické. Výsledná zakončení předkládá lemma FUT.

Lemma FUT	singulár	plurál	duál
1. osoba	-s-į̯-u (-s-į̯-uo-) [b]	-s-i-me (-s-i-mė-)	-s-i-va (-s-i-vo-)
2. osoba	-s-i (-s-ie-) [b]	-s-i-te (-s-i-tė-)	-s-i-ta (-s-i-to-)
neosoba	-s †		

4.1.1 OBECNÉ POZNÁMKY

- Pokud kmen INF sám končí na sykavku (*s, z, š, ž*), specifický sufix *-s-* s ní asimilačně splyne do sykavky jediné. Výsledná sykavka je neznělá: v tomto ohledu převáží charakteristika neznělého futurálního sufixu. Je-li kmenová sykavka tupá (*š, ž*), výsledná bude též tupá (a neznělá, tedy *š*): v tomto ohledu převáží lexikální charakteristika infinitivního kmene. Vše, co zde tvrdíme pro segment *-s-*, platí také pro segment *-š-*.

[11] Formální paradigma kategorie FREQ se vyznačuje poněkud zvláštními rysy, které, jak ukážeme v části 5.5, ji spojují právě s lexikální morfologií.

- Mluvnická neosoba nemá žádný exponent. Futúrum stojí bez koncovky coby holý kmen s charakteristickým rozšířením *-s*, e.g. *móky-s-* (rozšířený kmen) → *mókys* (neosoba).
- Zdloužené tvary syntaktických exponentů, uvedené v závorkách, se uplatní pouze před zvratnou příklonkou *s(i)*, cf. *móky-s-ie-si* 'budeš se učit' vs. *móky-s-i* 'budeš učit', *móky-s-i-tė-s* 'budete se učit' vs. *móky-s-i-te* 'budete učit'.
- Zvratná příklonka se k zakončení jednoslabičnému připojuje v podobě *si*, cf. *móky¦-s-į-uo¦-si* (1.SG), *móky¦-s-ie¦-si* (2.SG); k zakončením dvojslabičným pouze s tronkací, tedy *-s*, cf. *móky¦-s-i¦-mė-s* (1.PL), *móky¦-s-i¦-tė-s* (2.PL).
- Ke tvaru NON-PERS, který má zakončení vůbec neslabičné, se zvratná příklonka připojuje tronkovaná, tedy *-s*, avšak přes pomocný vokál *-i-*, cf. *mókys-i-s* 'bude/budou se učit, bude se studovat' vs. *mókys* 'bude/budou učit, bude se vyučovat'.

4.1.2 INTERPRETACE MORFŮ 1. A 2. OSOBY

- V 1&2.PL (i v 1&2.DU) se syntaktické exponenty připínají ke kmenotvornému rozšíření *-s-* přes vokál *-i-*. Ten byl prvotně snad pouze «pomocný»; nejstarší památky i některé západní (žemaitské) dialekty XX. stol. dokládají též zakončení bez *-i-*.[12] Nicméně v jazykovém systému se formálně nijak neliší od vokalické base **-i-** (omezenou na kategorie PL a DU).
- Zakončení 2.SG obsahuje syntaktický exponent -i. Ten podstupuje pravidlené dloužení před příklonkou, jak vyloženo v lemmatu f-s (3.2), cf. *móky-s-i* 'budeš učit' → *móky-s-ie-s* 'budeš se učit'. Jeho podoba a vlastnosti odpovídají zároveň lemmatu úplné koncovky pro V̆ = **-i-**.
- V zakončení 1.SG *-s-į-u* předchází syntaktickému exponentu *-u* palatalizační prvek *-į-*. Slouží k tomu, aby udržel jednotný palatalizovaný charakter kmenové finály ve všech tvarech 1. a 2. osoby: před *i* (ať již jde o exponent nebo pomocnou samohlásku) se totiž kmenotvorné rozšíření *-s-* palatalizuje automaticky. To je ovšem chování, které je příznačné pro lemmata s palatalizovanou vokalickou basí, totiž pro V̆ = **-į-a-**, **-i-**. Staré památky a dialekty, které nemají v PL a DU vokalickou basi *-i-*, mají zakončení 1.SG nepalatalizované, i.e. *-s-u*.
- Musíme uzavřít, že lemma FUT v kategoriích «vlastní» osoby, *scilicet* mimo NON-PERS, přebírá lemma V̆ = **-i-**.
- Za hranicemi spisovného jazyka se přebírání lemmatu V̆ = **-i-** projevuje ještě silněji, totiž převzetím prosodických charakteristik 1&2.SG. Spisovná norma vyžaduje, aby ve všech slovesných tvarech odvozených od infinitivního kmene byl přízvuk naprosto stálý a nedocházelo ani k jeho přetahování z kmene na koncovku, ani k volnému pohybu z kmene na předponu. Tím potlačuje rys [b]

[12] Jde o úplná paradigmata jako *dúo-s-me dúo-s-te dúo-s-va dúo-s-ta*, cf. Kazlauskas (1968: 368), Zinkevičius (Atlasas III: Nr.102).

koncovek SG [naznačeno závorkou].[13] Východní lit. dialekty však spisovnou normu nerespektují a uplatňují rys [b] i ve FUT, cf. *iš-eĩ-ti* → *iš-ei-sʲù* oproti spisovnému *iš-eĩ-sʲu*, jak dokládá Otrębski (1956: § 466).

4.1.3 INTERPRETACE MORFU NEOSOBY

- Zakončení NON-PERS.FUT sestává z holého kmene bez koncovky, pouze s kmenotvorným rozšířením *-s*. Vokalická base **-i-** není přítomna. Starší jazykověda vykládala lemma FUT jako úplnou i-konjugaci aplikovanou na sufix *-s-* a nepřítomnost vokálu v NON-PERS vysvětlovala druhotnou tronkací. To vyvrátil Holgar Pedersen (1933) poukazem na prosodii.
- Rys † uvedený u NON-PERS znamená, že zakončení *-s* mění prosodickou povahu kmene jedním ze dvou způsobů: (A) kmenová slabika se zkrátí, nebo (B) kmenová slabika změní svou intonaci ve směru od akútu k cirkumflexu, e.g. (A) *lì-s* vs. *lý-ti* (INF) 'pršet', *bù-s* vs. *bū̃-s-ʲ-u* 'být', (B) *vỹ-s* vs. *vý-s-ʲ-u* 'vít, hnát', *sʲ ū̃-s* vs. *sʲ ū́-s-ʲ-u* 'šít'. Aby k uvedeným změnám mohlo dojít, musí koncová slabika kmene být dlouhá a mít akútovou intonaci. Jsou-li obě podmínky splněny, k jedné ze změn (A) a (B) dojde povinně.
- Ke krácení podle (A) dochází jedině u sloves s kořenovým *ī* {psáno *y*} a *ū*, u nichž (i) v prézentu i préteritu dochází k disociaci *ī* → *i+j*, *ū* → *u+v*, e.g. *l-ý-* → *l-ì+j-*, cf. *lìjo*, *b-ū́-* → *b-ù+v-*, cf. *bùvo*; (ii) kmen prézentní je rozšířen o *-n-*. Podmínkou (ii) postihujeme skutečnost, že se krátí slovesa *lìs*, *bùs* (PRAES *lì+n+j-* > *lĩj-a* ≡ *lỹja*, *bù+n+v-* > *bų̃v-a* ≡ *bũva*), avšak nekrátí slovesa *vỹ-s*, *sʲ ū̃-s* (PRAES *vì+j-* > *vẽj-a*, *sʲ ù+v-* > *sʲ ùv-a*).[14]
- K metatonii podle (B) dochází ve všech ostatních případech, cf. *dir̃b-s* vs. *dìrb-s-ʲ-u*, *keĩ̃-s* vs. *kél-s-ʲ-u*, *aų̃g-s* vs. *áug-s-ʲ-u*, *bẽ̃g-s* vs. *bẽg-s-ʲ-u*, *sakỹ-s* vs. *saký-s-ʲ-u*.
- K metatonii dochází i v neosobě zvratných sloves, cf. *domẽ̃-s-i-s* vs. *domẽ́-s-ʲ-uo-si* 'zajímat se', *sakỹ-s-i-s* vs. *saký-s-ie-si* 'říci si', *keĩ̃-s-i-s* vs. *kél-s-i-mė-s* 'zvednout se, povstat'. U sloves, jež v neosobě futúra kmenovou samohlásku krátí, jsou zvratné tvary sémanticky vyloučeny, takže je nelze použít pro srovnání.
- Případy (A) i (B) jsou důležitým argumentem pro diachronní výklad, že v neosobě futúra nedošlo za předcházejícího vývoje litevštiny ke ztrátě koncovky, nýbrž že tento tvar nikdy koncovku neměl. Jenom tak mohl

---

[13] Při asimilaci sykavek lexikálního kmene a kmenotvorného sufixu tak nehybnost přízvuku může sloužit jako jediný rozlišovací prostředek, cf. *nèši* 'poneseš' (FUT) vs. *nešì* (IND.PRAES) 'neseš'.

[14] Charakteristika, kterou zde předvádíme, tedy korelace krácení ve futúru a nasálního rozšíření v prézentu, se opírá o rozbor všech případů «nepravidelného» chování akútové délky ve futúru, které se nám podařilo najít v preskriptívních i deskriptívních mluvnicích spisovné litevštiny (Ambraška & Žiugžda 1937:103; Senn 1929; DLKG §938).

podlehnout obecnému zákonu o krácení akútové koncové slabiky. Krácení dokládá případ (A). Metatonie podle (B) skýtala v době platnosti onoho zákona prostředek jak délku uchovat, popř. restituovat.

- Uchování metatonie i ve zvratných tvarech typu *domẽsis, kelĩsis* navíc dokládá, že prosodické rysy dotvářejí celkovou charakteristiku kategoriálně vymezeného tvaru (zde NON-PERS FUT) a nemění se podle okolí, v jakém se onen tvar právě vyskytuje.[15]

4.1.4 SHRNUTÍ. Na začátku oddílu 3 jsme lemma zavedli jako podsoubor formálního paradigmatu vymezený jistými morfonologickým znaky a uvedli, že takový podsoubor nemusí pokrývat celé kategoriální paradigma a může pokrývat víc kateogriálních paradigmat. Celé formální paradigma FUT se vyznačuje charakteristickým sufixem *-s-*, lemma FUT v kategoriích «vlastní» osoby obsahuje koncovky pro vokalickou basi V̌ = **-i-**, v kategorii neosoby žádnou koncovku nemá.

Séma FUT přesahuje *uerbum finitum* a pokrývá i dvě participia, právě ta dvě participia, v jejichž charakteristických kmenotvorných sufixech se uplatňují i vokalické base IND.PRAES. Participia futúra si volí vokalické base různě. Jedno, které je neproduktívní, lexikalizované, se drží V̌ = **-i-**, cf. *-s*, *-s-i-me* → *-s-i-m-as*, e.g. *bù-s, bū̃-s-i-me* > *bū̃-s-i-m-as* 'budoucí', 'jaký je předurčen, aby byl' (výraz *bū̃simas* je prakticky jediné běžně užívané *m*-participium futúra, a to díky lexikalizaci do významu 'budoucí'). Druhé, produktívní, používá V̌ = **-į̂-a-**, cf. *-s*, *-s-i-me* → *-s-į̂-a-nt*, *-s-į̂-a-nt-(is)*, *-s-į̂-ā*, e.g. *bù-s, bū̃-s-i-me* > *bū̃-s-į̂-a-nt, bū̃-s-į̂-a-nt-is, bū̃-s-į̂ā* {psáno *bū̃siq*} 'jaký hodlá být', 'že bude'.[16]

Vidíme, že vokalická base **i** není nutnou součástí formálního paradigmatu futúra, tou je pouze sufix *-s-*. Nepříznaková neosoba je vyjádřena jenom jím. Příznakové vlastní osoby na tento sufix napojují koncovky podle lemmatu V̌ = **-i-**. Historické konstituování lit. paradigmatu si můžeme představovat tak, že nová «modalita», z níž vzniklo séma FUT, se nejprve projevovala bez kategorie osoby, pouhým sufixem *-s*. Zvláštní tvary pro vlastní osoby byly dotvořeny později (podobně jako participium). Uvidíme, že i formální paradigmata dalších modalit dovolují usuzovat na podobný vývoj.

---

[15] Stejný jev můžeme pozorovat v paradigmatech s dlouhým vokálem (**-o-**, **-ė-**), kde koncovky 1.SG a 2.SG rovněž podstoupily metatonii, aby si uchovaly dlouhou slabiku. Nová cirkumflexová intonace se i tam drží též ve tvarech zvratných, přesněji řečeno příklonkových, kde krácení nehrozilo, takže v nich teoreticky mohla zůstat původní intonace akútová, cf. **sak-áu* > *sak-aũ* 'říkám' & *sak-aũ-si* 'říkám si'.

[16] Sémantické rysy *nt-* i *m*-participií se kombinují se sémantickým rysem intence, který je příznačný pro litevské FUT. Tato sémantická kombinace má v soustavě litevského jazyka své místo, využívá se však zřídka; příslušný obsah se povětšinou vyjadřuje jinými morfosyntaktickými prostředky, které nesou podobné sémantické rysy (cf. Trost 1958). Produktivita *nt*-participií je dána jejich výlučnou schopností vyjadřovat modalitu *oratio obliqua*, která se kombinuje i se sématem FUT.

4.2 Formální paradigma IMPER, jak jsme upozornili v oddílu 3, využívá několika lemmat. Lemmata vyžadující proklitickou částici *te* obsluhují jedině neosobu, lemma se sufixem *-ki-* obsluhuje vlastní osoby (neosobu velmi okrajově). Z formálního paradigmatu předvedeme nejprve sufixově příznakové lemma IMPER$_{(-ki-)}$ a pak diftongově zakončené lemma IMPER$_{(-ie)}$. Částici *te* se zde věnovat nebudeme; vyžaduje zvláštní výklad s ohledem na širší souvislosti větného významu.

Lemma IMPER$_{(-ki-)}$	singulár	plurál	duál
1. osoba	***	-ki-me (-ki-mė-)	-ki-va (-ki-vo-)
2. osoba	-k(i) (-ki-)	-ki-te (-ki-tė-)	-ki-ta (-ki-to-)
neosoba	-k(i)		

4.2.1 OBECNÉ POZNÁMKY

- Pokud kmen INF sám končí na guturálu (*k*, *g*), specifický sufix *-ki-* s ní asimilačně splyne do jediné. Výsledná guturála je neznělá: převáží charakteristika neznělého sufixu.
- Za charakteristický sufix *-ki-* se případně připínají f-s exponenty (podle lemmatu f-s).
- Na konci slova podléhá sufix *-ki-* tronkaci *-ki#* > *-k#*.
- Tvary v závorkách se uplatňují pouze před zvratnou příklonkou *si*. Ta se napojuje vždy v tronkované podobě *-s*, cf. *móky-ki-s* 'uč se', *móky-ki-tė-s* 'učte se'.

4.2.2 INTERPRETACE MORFŮ 1. A 2. OSOBY

- Ve tvarech PL a DU se f-s exponenty napojují přímo na charakteristický sufix *-ki-*.
- Pro 1.SG není imperativ definován, proto je kategoriální políčko vyplněno ***.
- Ve 2.SG se objevuje holý kmen se sufixem *-ki-*. Ten v koncové pozici podlehl tronkaci. Prosodická charakteristika předchozí slabiky se nemění, nedochází ke krácení ani k metatonii. To je zásadní rozdíl oproti struktúře tvaru neosoby futúra, cf. *saký-k* 'řekni' vs. *sakỹ-s* 'řekne'.[17]
- Ve zvratných tvarech 2.SG se vyskytuje plný sufix *-ki-*. Jeho samohláska se před příklonkou nedlouží, protože nejde o koncovku, cf. *saký¦-ki-s¦* 'řekni si'

[17] Stejnou tronkaci nalézáme ve tvaru infinitívu, ani tam se předchozí slabika nijak nemění, cf. *saký-t* < *saký-ti* 'říci' (oba tvary se používají, první je příznakově hovorový, asi jako 'říct').

vs. *saký|-s-ie|-si|* 'řekneš si' (ve 2.SG.FUT se dlouží koncovkový exponent *i* → *ie*).

- Z předchozího je vidět, že ve 2.SG vystupuje tvar morfologicky minimální, struktúrně analogický tvaru neosoby futúra.

4.2.3 INTERPRETACE MORFU NEOSOBY

- Produktívní formální paradigma IMPER vychází v neosobě z jiných lemmat než z *-ki-*.
- Lemma *-ki-* se v neosobě uplatňuje velmi okrajově. Dojde-li však k tomu, vystupuje v NON-PERS vždy stejný minimální morf jako ve 2.SG, tedy pouze holý kmen s charakteristickým sufixem *-k(i)* bez dalších, koncovkových morfů.
- Neosobní užití imperatívu na *-ki-* je vzácné. Doklady jsou jednak z nejstarších památek,[18] jednak – a to i v období moderním – v podobě zvláštních, již hotových a ustrnulých jazykových útvarů, kleteb, cf. *iñk jį velniaĩ* 'aby ho čert vzal!' [doslova '...čerti vzali'], *treñk tavè perkūnas* 'ať do tebe hrom uhodí!' (cf. Kazlauskas 1968:373).

4.2.4 SHRNUTÍ. Historické utváření formálního paradigmatu IMPER chápeme tak, že do něho vplynulo několik modalitních lemmat, původně odlišovaných.[19] Lemma *-ki-* (podobně jako lemma *-s-*) vyjadřovalo svou příslušnou modalitu nejdříve bez kategorie osoby. Tak to dosud činí zbývající lemmata kategorie IMPER, jenom jejich neutralita vůči mluvnické osobě je nyní přehodnocena do kategorie NON-PERS. Minimální tvar o sufixu *-ki-* byl při budování formálního paradigmatu, které zohledňuje kategorie osoby, přehodnocen jako 2.SG, tedy jako kategorie té diskursní osoby, jíž se rozkazuje nejčastěji (navíc nebyla potřeba odlišení od 1.SG), zůstal však použitelný i pro kategorii NON-PERS.

4.2.5 Lemma $\text{IMPER}_{(-ie)}$ s charakteristickým diftongovým zakončením vychází z kmene prézentního. Z kategoriálního paradigmatu *uerbi finiti* obsluhuje pouze

---

[18] Třeba v Daukšově Postile (Vilnius 1599): *Kuriam' buk' laupse, garbe ir wießpatawimas qnt' ámżių amżinų* (313_{10}) 'Jemuž budiž chvála, čest a panování na věky věků', *Bûk wala tawá Tewe* (152_{24}) 'buď vůle Tvá, Otče'. Že neosobní tvar imperatívu funguje pro neosobu i pro osobu TY zároveň, dokládá již nejstarší známý litevský text, rukopisný záznam Otčenáš, Zdrávas a Věřím (Vilnius, první čtvrtina XVI. stol.), z něhož citujeme (v modernizovaném zápise): *Tėve mūsu, kuris esi danguosu, **švęskisi** vardas tavo, **ateiki** tavo karalystė, **būki** tavo valia kaip danguj, teip ir žemėj. Duoną mūsu visų dienų **duoki** mums nū ir **atleiski** mums mūsų kaltes... **neveski** mūsu žalonu, ale mus **gelbėki** nuogi viso pikto.* Všimněme si, že holý kmen zde všude nosí úplný sufix *-ki#*, bez tronkace, a že bez tronkace je rovněž zvratná částice *si* v NON-PERS *švęskisi*.

[19] Poznamenejme, že v sousední lotyštině je formální paradigma IMPER do té míry heterogenní, že je na místě se ptát, zda je vůbec adekvátní postulovat séma IMPER a odvozovat od něho paradigmatickou kategorii.

NON-PERS; se sémata „osoba" se zásadně vylučuje. Jeho tvary lze odvodit od všech slovesných lemmat, jež mohou obsluhovat IND.PRAES, tedy pro V̆ = **-a-**, **-i̯-a-**, **-i-** a pro V̄ = **-o-**, a to tak, že ve tvaru NON-PERS IND je vokalická base nahrazena dvojhláskou podle následujícího schématu:

V̆ = **-a-**	→	-ie	(dìrb-a → te-dirb-iẽ)
V̆ = **-i̯-a-**	→	-ie	(kùr-a → te-kur-iẽ)
V̆ = **-i-**	→	-ie	(mýl-i → te-myl-iẽ)
V̄ = **-o-**	→	-ai	(rãš-o → te-rãš-ai)

4.2.5.1 POZNÁMKY

- Ve spisovném jazyce jsou tvary NON-PERS IMPER opatřeny kromě dvojhláskového zakončení ještě proklitickou částicí *te-*. Dvojhláskové zakončení je redundantní, neboť pro vyjádření NON-PERS IMPER stačí tuto příklonku postavit před tvar NON-PERS IND.PRAES, cf. *dìrb-a* (NON-PERS IND.PRAES) → *te-dìrb-a* (NON-PERS IMPER). Podoba s dvojhláskou na konci je jenom alomorfem, stilově vyšším, příznakově archaizujícím.
- Zvratná částice se ke tvaru NON-PERS IMPER nepřipojuje na konci slova, nýbrž vkládá se v podobě *si* mezi *te-* a kmen, cf. *mók-o-si* 'učí se' → *te-si-mók-ai* & *te-si-mók-o* 'ať se učí'.
- Zakončení *-ai* je vždy nepřízvučné, cf. *te-rãš-ai* (NON-PERS IMPER) vs. *raš-aĩ* (2.SG IND.PRAES). Zakončení *-ie* je přízvučné právě u sloves bez slabičné přípony v kmenu, cf. *kal̃b-a* 'mluví' → *te-kalb-iẽ* 'ať mluví' vs. *kálb-in-a* 'přemlouvá' → *te-kálb-in-ie* 'ať přemlouvá', *kãb-a* 'visí' → *te-kab-iẽ* 'ať visí' vs. *kab-ìn-a* 'věší' → *te-kab-ìn-ie* 'ať věší'.[20]

4.2.5.2 SOUVISLOSTI SYNCHRONNĚ DIACHRONNÍ

V synchronním pohledu souvisí dvojhláskové zakončení NON-PERS IMPER s vokalickou basí natolik, že podoba vokalické base předurčuje podobu dvojhláskového zakončení. Pro V̆ = **-a-**, **-i̯-a-**, **-i-** je nicméně jen jedno společné zakončení *ie*, zatímco pro V̄ = **o** nastupuje zvláštní zakončení *ai*. Skutečnost, že NON-PERS IMPER se odvozuje jenom od PRAES, přitom vylučuje paradigmatické

---

[20] Odsouvání přízvuku z kmene na zakončení *-ie* závisí výlučně na tom, zda kmen má nebo nemá kmenotvorný sufix, nikoliv na prosodických vlastnostech kmene IND.PRAES (v sufigovaném slovese *kálb-in-a* zůstal přízvuk na kořenové slabice, leč změnila se intonace oproti *kal̃ba*, v sufigovaném *kab-ìn-a* se přízvuk přesunul na sufix). V tomto ohledu má zakončení *-ie* platnost kmenotvornou, neboť je schopno změnit prosodém odsouvání přízvuku z kmene, cf. *dìrb-a* → *te-dìrb-a* (přízvuk se neodsouvá) vs. *te-dirb-iẽ* (přízvuk se odsouvá). Je-li kategorie NON-PERS IMPER vyjádřena tvarem NON-PERS IND.PRAES s částicí *te-*, slovní přízvuk se odsouvá z kmene směrem k částici podle obecných pravidel platných pro IND.PRAES.

srovnání pro $\bar{V}$ = -ė-. Jednotná podoba diftongového zakončení nahrazujícího vokalické base -a-, -į-a-, -i- souvisí s tím, že výchozí base jsou navzájem odlišeny stupněm palatalizace, kdežto zakončení, které je překrývá a nahrazuje, i.e. diftong *ie*, samo, na rozdíl od *ai*, předchozí souhlásku automaticky palatalizuje, takže nepalatalizovaný stupeň, odpovídající -a-, se před ním vyskytnout nemůže a zesíleně palatalizovaný stupeň, odpovídající -i-, rovněž ne.

Diachronně budeme dvojhláskové zakončení NON-PERS IMPER vykládat jednotnou adjunkcí segmentu *-i*, upřesňujíce, že tento segment s vokalickou basí interagoval různými cestami morfonologických proměn:

$\check{V}$ = -a- → *[-a- + *i*] > *[-e- + *i*] (ablaut) > *-*ei* > -*ie* (přesmyčka)
$\check{V}$ = -į-a- → *[-į-a- + *i*] > *[-e- + *i*] (ablaut) > *-*ei* > -*ie* (přesmyčka)
$\check{V}$ = -i- → *[-i- + *i*] > -*ie* (dloužení timbru *i* do diftongového stupně)
$\bar{V}$ = -o- → *[-o- + *i*] > -*ai* (spojení dvou samohlásek do diftongu)

Uvedený pohled umožňuje začlenit tvary NON-PERS IMPER do panchronního systému litevštiny tak, že v něm nebudou představovat předbaltský, indoevropský relikt, nýbrž baltskou a litevskou morfologickou skutečnost,[21] která bere ohled na konjugační třídy, jež se v litevštině vyskytovaly po celou dobu její historicky doložené existence (až do současnosti).

- Výklad -*ie* < *-*ei* < *[-e- + *i*] ↔ *[-a- + *i*] spočívá na dvou krocích: 2° přesmyčka *ie* < *ei*, přízvukově podmíněná, je v lit. hojná; 1° ablaut *e* ↔ *a*, jak jej předpokládáme v komplexu *[-e- + *i*] ↔ *[-a- + *i*], je v lit. kmenotvorbě častý, ne však v koncovkách, kde prakticky jediný jasný případ představuje protiklad N.SG *vil̃k-a-s* ↔ V.SG *vil̃k-e* 'vlk'.
- K výkladu -*ie* < *-*ei* < *[-e- + *i*] ↔ *[-į-a- + *i*] dodejme, že před segmentem *[-a- + *i*] je prostor pro palatalizační element *j*, takže můžeme mít varianty *[-į-a- + *i*], ba dokonce *[-i- + *i*], po ablautu před segmentem *[-e- + *i*] takový prostor už není.
- Ablaut *[-i- + *i*] ↔ *[-e- + *i*] vypadá zvláštně, ale (i) není zcela bez analogie v litevské kmenotvorbě, cf. 'hájí', 'odhání' (*gýn-ė* ↔ *gìn-a*) ↔ (*gẽn-a* ↔ *gìn-ė*) 'žene'; (ii) předpokládá jedině takový litevský, či nanejvýše obecněbaltský, nikoliv však indoevropský stav morfonologických korespondencí, v jakém «tematický vokál» -i- je v jistých pozicích (a jenom v nich!) silně palatalizovanou variantou «tematického vokálu» -a-. Nicméně ablautovou alternaci pro svůj výklad vůbec nepotřebujeme, protože litevský stav nabízí jednodušší, přímočařejší cestu *[-i- + *i*] > -*ie*, opírající se o samohláskový rozvoj *i* → *ī* → *ie*, na němž stojí řada synchronních litevských morfonologických vztahů. Tento přímočarý výklad je dokonce nezbytný, chceme-li tvary NON-PERS IMPER vyložit v historickém záběru litevském

[21] Celobaltský stav potřebujeme předpokládat kvůli přízvukově podmíněné přesmyčce *ei* > *ie*.

a baltském (nikoli však indoevropském, neboť o předbaltské indoevropštině nechceme nic postulovat) jednotně s tvary litevských koncovek deklinačních.[22]

- Prostá adjunkce *-ai* < *[-o- + *i*] je v morfonologickém systému litevštiny přítomna i na jiných místech, jak dokládá koncovka 2.SG IND lemmatu $\bar{V}$ = **-o-**.

5 Poučeni dosavadním výkladem, přistupme k ohlášenému předmětu, formálnímu paradigmatu COND. To připíná ke kmeni infinitívnímu soubor komplexních zakončení, která jsou značně proměnná a někdy i málo průhledná. Kmen INF je rozšířen o *-*t* (palatalizováno na *-č*), *-t-ū*, které se zapisuje {*-tų*} a *-t-um*; koncovky se vybírají z lemmatu $\bar{V}$ = **-ė-**, někdy však chybí (apokopa, která povýšila na alomorf). Komplexní zakončení podléhají vnitřní slabičné redukci (synkopě).[23] Předvádí je lemma COND.

Lemma COND	singulár	plurál	duál
1. osoba	*-t-eu > -č-į̂-au	-t-u[m-ė]-me (-t-u[m-ė]-mė-)	-t-u[m-ė]-va (-t-u[m-ė]-vo-)
2. osoba	-t-um ≡ -t-um-ei (-t-um-ei-)	-t-u[m-ė]-te (-t-u[m-ė]-tė-)	-t-u[m-ė]-ta (-t-u[m-ė-to-)
neosoba	-t-ų		

[22] Přijímáme-li totiž, že substantíva *vil̃k-a-s* 'vlk' a *erẽl-i-s* 'orel' patří ke stejnému základnímu paradigmatu, i.e. k tematické deklinaci stojící na střídání *a* ↔ *e* (za indoevropské *ĕ* ↔ *ŏ*), lišíce se jedině mírou palatalizace ve vokalické basi svých koncovek, pak ze srovnání (V.SG) *vil̃k-e* :: (N.SG) *vil̃k-a-s* :: (A.SG) *vil̃k-ą* < *vil̃k-aN* :: (G.SG) *vil̃k-o* :: (D.SG) *vil̃k-ui* na straně nepalatalizované a (V.SG) *erẽl-i* :: (N.SG) *erẽl-i-s* :: (A.SG) *erẽl-į̂* < *erẽl-iN* :: (G.SG) *erẽ-l-į̂-o* :: (D.SG) *erẽl-į̂-ui* na straně (silně) palatalizované vyplývá, že ve vokalické basi je tematický vokalismu *a/e* vytlačen vokalismem *i* v obou podobách, takže ablaut *i* ↔ *e* (v koncovkách!) předpokládat nemůžeme (ve kmenu však ano, cf. supra). Nebylo by proto konsistentní vykládat *[-i- + *i*] > *[-e- + *i*] > **-ei* > *-ie*.

[23] Morf může být ve své fonématické realizaci redukován. Redukce spočívá ve vypuštění slabiky ze slova. Pokud při redukci koncového morfu zůstane zachován alespoň jeho segment, který nadále vyjadřuje funkčně příslušný morfém, hovoříme o TRONKACI. Pokud koncový morf zmizí celý, beze stopy a bez náhrady, hovoříme o APOKOPĚ. SYNKOPOU pak rozumíme vypuštění slabiky uvnitř slova bez ohledu na to, zda je přitom nějaký morfový segment zcela vypuštěn či zčásti zachován.

5.1 Obecné poznámky

- Tvary v závorkách jsou varianty zakončení výlučně použitelné před zvratnou příklonkou. Ta nabývá podoby *-si* v NON-PERS a v SG, *-s* jinde, i.e. v PL a DU.
- Za základní podobu kmenotvorného sufixu považujeme *-t-um-*. Segment *-t-* známe i z jiných derivátů slovesných (jmenovitě z participií), segment *-um-* se jinde nevyskytuje. Sémantická motivace jednotlivých složek i celého komplexního sufixu není jasná.
- Tvar neosoby sestává z holého kmene bez koncovky. Zakončení *-t-ū* s dlouhým *ū* vykládáme diachronně jako výsledek proměny dvojhlásky *-um#* (v koncovém postavení) přes nosovku *-uN#* až po *-ū#*. Nosovkovou fasi dosud připomíná pravopis {*-tų*}. Hovorový jazyk zakončení často krátí až na */-tu#/*.[24] Synchronně jsou segmenty *-tum-* a *-tų* alomorfy kmenotvorného sufixu.
- V zakončeních PL (a DU) se k sufixu *-t-um-* přidávají koncovky podle lemmatu $\bar{\text{V}}$ = *-ė-*. Přitom dochází k synkopám *¦-t-u¦m-ė¦-me* > *¦-t-u¦-me*, *¦-t-u¦m-ė¦-te* > *¦-t-u¦-te* (analogicky v DU *¦-t-u¦m-ė¦-va* > *¦-t-u¦-va*, *¦-t-u¦m-ė¦-ta* > *¦-t-u¦-ta*).[25]
- V zakončení 2.SG může druhotně scházet koncovka, tedy segment *-ei* (apokopa). Podoby *-t-um* a *-t-um-ei* si jsou rovnocenné, hovorový jazyk dává jednoznačně přednost té kratší.[26] Před příklonkou se však může objevit jedině podoba dlouhá (*-tum-ei*).
- Zakončení 1.SG se vyznačuje řádnou koncovkou lemmatu $\bar{\text{V}}$ = *-ė-*, sc. *-į̂-au*, a redukovaným, či prostě jiným kmenotvorným sufixem, i.e. *-t-* místo *-t-um-*. Před koncovkou se sufix mění, cf. *t-į̂-au* > *č-į̂-au*.
- Komplexní zakončení COND nevyvolávají v kontaktu s kmenem INF žádné změny na morfologickém švu. V tomto ohledu může lemma COND sloužit přímo za formální paradigma. Paradigma COND je nicméně značně variabilní, právě kvůli různým volbám mezi tvary úplnými a slabičně redukovanými.

5.2 Poznámky historické

Formální paradigma litevského kondicionálu se vyznačuje velkou tvarovou proměnlivostí. To není jen zvláštnost doby nynější, vysvětlitelná rozvolněním staršího stavu (např. synkopou či apokopou); nejednotnost paradigmatu je

---

[24] Stejně se vykládá koncové *ū* v deklinačních koncovkách, e.g. G.PL **-um#* > *-uN#* > *-ū#* (> *-u#*).

[25] V individuálním konjugačním paradigmatu se může setkat tvar synkopovaný s nesynkopovaným, e.g. *¦-t-u¦-me* (1.PL) & *¦-t-u¦m-ė¦-te* (2.PL), cf. DLKG § 940.

[26] Dochází tak zdánlivě ke zvláštnímu stavu, kdy rozdíl osoby (2.SG :: NON-PERS) je vyjádřen rozdílem kmenotvorného sufixu (*-tum* :: *-tų*). Formálněsyntaktickou informaci v tomto případě skutečně nese celé zakončení, nikoliv jen koncovka, a je to možné díky tomu, že redukce *-tum* > *-tų* je neproduktívní, takže obě podoby se vyskytují vedle sebe jako alomorfy kmenotvorné, využitelné pro funkce koncovkové (f-s).

naopak příznačná pro celé půltisíciletí doložené existence litevského jazyka. Nejstarší doklady se vyznačují:

a) segmentem *-tumb-* místo *-tum-* v PL a DU (i v 2.SG);

b) vokalismem *-i-* místo *-ė-* v PL a DU;

c) větší variabilitou v zakončeních 1.SG.

Důležitá je zároveň

d) shoda starého stavu s novým v koncovkovém segmentu *-ei* zakončení 2.SG; a

e) shoda starého stavu s novým ve tvaru neosoby. Ta je vždy zakončena na *-tu* (značení délky a nosovosti je fakultativní, což odpovídá dobovým grafickým zvyklostem).

• Uvedené rysy nejsou pro interpretaci starého stavu stejně důležité. Grafika *-tumb-* může (ad a) představovat též dobový způsob, jak zapsat zvuk */tum/* bez nosovky, cf. něm. {*umb*} coby zápis předložky */um/*, takže zvukový poměr mezi segmenty *-tum-* a *-tumb-* se mohl odchylovat od doloženého poměru grafického.[27] Nicméně zvuk */tumb/*, ať již jeho rozšíření bylo jakékoliv, sotva lze zpochybnit. Ostatně na našem výkladu nic nezmění, přijmeme-li, že výchozí kmenotvorný sufix měl podobu *-tumb-*. Důležité je, že (ad e) holý sufix *-tumb#* by v koncové pozici podlehl stejnému krácení jako *-tum#*, sc. **-tumb#* > *-tuN#* > *-tū#* (> *-tu#*).

• Vokalismus *-ė-* (dlouhé úzké *e*) je blízký vokalismu *-ī-*. Uvážíme-li, že starý úzus zapisoval grafémem {*i*} též foném */ī/*, máme (ad b) dobrou aproximaci (soudobého) zvuku (tehdejším) písmem. Z hlediska struktúrní morfologie je irelevantní, jakého timbru byla v XVI. a XVII. stol. vokalická base mezi sufixem *-tum(b)-* a exponenty *-me*, *-te*, *-va*, *-ta*. Důležité je, že se jednalo o konektor o jediné přípustné podobě. Byl-li tam «od počátku» vokalismus *-ė-*, je to dobře motivováno sémantikou lemmatu *-ė-*, které po celé doložené dějiny litevského jazyka obsluhuje výlučně préteritum, tedy kategorii blízkou modalitě „irrealis". Pokud v konektoru došlo k posunu od *-i-* k *-ė-*, lze takový posun dobře vysvětlit reinterpretací kategorií sg, přičemž opět vstřícně působila sémantika lemmatu *-ė-* (cf. infra).

• Nejzajímavější dopad na výklad starého stavu má (ad c) pestrost v zakončeních 1.SG. Nelze přeceňovat *hapax legomena* dokladů *issakitumbiau* */iš–saky–tumb–į̄au/* (Mažvydas: Giesmės krikščioniškos, Královec 1566; Žalm IX_{15}. Mž 521_{18}) a *ne nusidetumbiau* 'nezhřešil bych' */ne–nu–si–dė–tumb–į̄au/* (anonymní překlad Ledesmova Katechismu, Vilnius 1605; p. 61), což jsou jediné dva výskyty zakončení 1.SG *-tum(b)-į̄au* v litevském jazyce (cf. Zinkevičius 1987: 222). Tvar je dokonale analogický ke tvaru 2.SG *-tum(b)-ei*, jenž je – v zápisech *-tum(b)-ei* i *-tum(b)-i* – doložen soustavně a jenž od nejstarších dob představuje pro morfém 2.SG COND alomorf k zakončení *-tum(b)*, cf. Kazlauskas (1963: 386).

---

[27] Z hlediska litevské paleografie nedokážu tuto dílčí podružnou otázku zodpovědět.

V kategorii 1.SG COND jsou od nejstarších dob dobře doložena dvě zakončení, *-čia* a *-čiau*.[28] Je jasné, že *-čia* vzniklo z **-t-į̂-a*, zatímco *-čiau* lze vykládat jak z **-t-į̂-au*, tak z **-t-eu*. Navrhujeme dívat se na dvojici *-čia* a *-čiau* tak, že první člen, *-čia* < **-t-į̂-a*, je kmenotvorný sufix bez koncovky, kdežto *-čiau* je týž sufix doplněný exponentem 1.SG *-u*. Jak vznikl sufix *-čia* < **-t-į̂-a*, vysvětlit sám nedovedu a cizí koherentní výklad neznám; vokalismus *-į̂-a* v tomto segmentu však v kontextu litevské morfologie a morfonologie rozhodně nelze vykládat jako koncovku, neboť pro to chybí jakákoliv analogie. Že naopak litevština v různých modálních funkcích používala holého kmene se specifickým sufixem, víme a viděli jsme výše (cf. IMPER: 2.SG; FUT: NON-PERS).[29] Představujeme si, že právě na takových sufigovaných holých kmenech se pak stavělo úplné konjugační paradigma pro všechny osoby (a čísla). Je možné, že pro modální funkci „irrealis" vyšla litevština od dvou různých kmenotvorných sufixů, sc. *-tum(b)* a *-t-į̂-a*. Ty mohly mít původně rozdílnou sémantiku, jakou teprve později překryl společný rys „irrealis", což jim umožnilo setkat se supletívně v lemmatu kategorie COND. Jestliže pak sufix *-tum(b)* přibíral exponent 2.SG *-i*, motivovalo to sufix *-t-į̂-a* přibrat exponent 1.SG *-u*. Podobu *-čiau* v zakončení 1.SG lze dále reinterpretovat jako **-t-eu*, což na pozadí lemmatu *-ė-* motivuje, přes rozdílnost sufixů, zakončení 2.SG na *-tum(b)-ei*. Nemůžeme rozhodnout, zda segment *-ei* je v zakončení 2.SG «původní», nebo zda «nahradil» holý exponent *-i* < *-ie*. Můžeme však bezpečně říci, že koncovkové segmenty *-į̂-au* a *-ei* si v zakončeních 1.SG a 2.SG vyhovují právě v kontextu lemmatu *-ė-* a že případná změna vokalismu *-i-* → *-ė-* před exponenty PL a DU se mohla prosadit právě v takovém formálním lemmatu, kde v SG stojí *-čiau* a *-tum(b)-ei*, kdežto *-čia* a *-tum(b)-i* by změnu vokalické base *-i-* → *-ė-* sotva vyvolaly.

Daniel Klein ve své *Gramatice* (Tilsit 1653) využívá dvojí podoby *-čia* a *-čiau* k rozlišení dvou gramatických kategorií: 1° konjunktívu prézentu (v jeho grafice a v našem uspořádání: *mylėćia, mylėtumbei, mylėtumbime, mylėtumbite, mylėtumbiwa, mylėtumbita*), 2° konjunktívu préterita (*mylėćiau, mylėtumbei, mylėtumbime, mylėtumbite, mylėtumbiwa, mylėtumbita*). Obě kategorie se tedy liší jedině v 1.SG. Pro takovou «intelektualizaci» není ve starých litevských textech opory, Klein ji zavedl uměle, ba svévolně, aby v litevštině reprodukoval latinský protiklad konjunktívu prézentu (*am-em, am-es, am-et*...) a imperfekta (*am-ar-em, am-ar-es, am-ar-et*...).

5.3 PANCHRONNÍ CHARAKTERISTIKA. O lemmatu COND lze říci totéž, co jsme řekli o lemmatech FUT a IMPER$_{(-ki-)}$, totiž že má nepříznakový tvar bez morfů mluvnické osoby (ten pokládáme za prvotní, později přehodnocený jako NON-

[28] Obě žijí dodnes, jedno dialektální, druhé spisovné, cf. Kazlauskas (1963: 385), Zinkevičius (Atlas III: Nr.103).

[29] K modálnosti sématu FUT zde pouze poznámka v oddíle 2.2.

PERS) a příznakové tvary pro «vlastní» osoby, opírající se o lemma $\bar{V}$ = -ė-.[30] Nápadná alternace sufixů *-č-* (< *-t-*) a *-t-um-* nijak zvlášť nepřekvapuje, neboť předpokládáme, že do formálního paradigmatu vstupuje obecně více lemmat, jež kdysi byly sémanticky specifické. Tento pohled je schopen pokrýt celé formální paradigma COND ve všech odchylkách známých za celé doložené období litevštiny a přitom paradigma COND vykládá jednotně s ostatními formálními paradigmaty slovesných kategorií v širokém slova smyslu «modálních», takže skýtá výklad úplný. V tom spočívá jeho heuristická síla.

Chodit za hranice uvedeného výkladu má smysl jen tehdy, když tak získáme lepší pochopení tvarů historicky doložených. Jak uvidíme v následující části, rozšířený indoevropeistický výklad litevského kondicionálu tuto požadovanou kvalitu nemá.

5.4 DIACHRONNÍ DIVAGACE. V historických výkladech litevského kondicionálu se často operuje teorií supínovou. Ta vyčleňuje segment *-tum* jako příznak supína a o zbytku slova, sc. *-bei, -bim(e), -bit(e)*... tvrdí, že to byly původně tvary slovesa *bū̃ti* (ve «starém indoevropském» optatívu).[31] Je pravda, že počáteční úsek slovesa v kondicionálu právě až po *-tum-* je formálně totožný s rekonstruovaným supínem téhož slovesa i že tvar NON-PERS COND se tvaru SUP formálně rovná. Supínovou teorii však, přestože z ní tradice udělala indoevropeistické *bonum commune*, přijmout nemůžeme.

- V historickém jazykovém materiálu litevském, ba vůbec baltském není o co opřít výklad, že *bei, bim(e), bit(e)*... kdy byly tvary slovesa *bū̃ti*: neslabičný kmen sestávající z jediné souhlásky je naprostá singularita,[32] sbližování se slovanským *byx, by, by*... (v podobě staročeské, zastupující i většinovou podobu staroslověnskou) či *bimъ, bi, bi*... (v okrajové podobě staroslověnské)

---

[30] V sousední lotyštině shledáváme stav, kdy modalita COND je pro všechny mluvnické osoby vyjádřena jediným tvarem, infinitívním kmenem a holým charakteristickým sufixem *-tu*. Ve starých lotyšských památkách a v dialektech jsou doloženy i tvary, jež kondicionální kmen rozšiřují ještě o exponenty některých diskursních osob, dokonce někdy i s vokalickou basí -e-. Nemusíme však usuzovat, že lotyština «původní» koncovky ztratila. Lotyšský stav můžeme stejně dobře vykládat i tak, že morfologický princip diversifikující formální paradigma přídatnými příznaky diskursních osob se neprosadil a zůstal starší princip vyjadřující modalitu bez upřesnění mluvnické osoby.

[31] Tak ji podává již August Schleicher (1856: 229). Schleicher svůj výklad nijak nezdůvodňuje, rozklad tvarů lit. kondicionálu (on říká «optatív») pokládá zřejmě za samozřejmý.

[32] V baltských jazycích je doložen kmen *bi-* coby alomorf k *bū̃ti, bùv-o*, cf. lotyšské *bi-ju* 'byl jsem', nicméně to je slabičný kmen, k němuž se připínají plnohodnotné koncovky podle příslušných lemmat, zatímco v segmentech *-bei, -bim(e), -bit(e)* by musel být kmen neslabičný, pouhé *b-*. Neslabičný kmen má přitom v litevštině jen několik málo zájmen a číslovek, e.g. *t-às* 'ten', *trỹ-s* 'tři'.

je násilné a především neprůkazné,[33] ještě slabší je odkaz na indoevropský optatív přežívající v latinském individuálním paradigmatu *sim, sis, sit*....

- Tvar 1.SG si stejně žádá dodatečného výkladu. Předpokládaná supínová vazba musela podlehnout «deformaci», jaká jinde v litevštině nemá obdoby.
- Jak by se vysvětlilo, že v neosobě se „irrealis" vyjadřuje samotným supínem? Nebo je v zakončení *-tū* < *-tų* < **-tumb* < **-tum+b* segment *b* slovesným tvarem?
- O co by se vůbec opřela sémantika supínového syntagmatu? Jak to, že kondicionální, «ireálné» užívání tvaru supína nevedlo k zhroucení supína jakožto morfologické kategorie?[34]

Domníváme se, že v pozadí litevské supínové teorie je inspirace tou teorií latinského imperfekta, která tvary *laudābam, legēbam* vykládá sytagmatem *laudā+bam, legē+bam*, kde segment *bam* je prý tvar indoevropského *býti*. Odhlédneme-li od obrovských potíží, jak včlenit do latinského systému «paradigma» *b-am, b-ās, b-at*..., zůstává zásadní námitka, že neumíme v latině (!) interpretovat první část hypostazovaného syntagmatu, i.e. *laudā-, legē-*.[35]

Dospíváme k podobnému rozchodu s tradicí jako v oddíle 3.3.3. Coby prehistorický výklad úseku «od indoevropštiny k litevštině» je supínová teorie pro porozumění litevské gramatice irelevantní a v panchronním záběru historicky doložené litevštiny odporuje litevským morfosyntaktickým skutečnostem.[36]

---

[33] Ať už činíme jakékoliv indoevropské spojení mezi litevským segmentem *bei* a slovanskými tvary *bi, by*, musíme si uvědomit, že takové spojení nic neříká o «baltoslovanském» fungování oněch morfů v soustavě litevštiny ani slovanských jazyků. Pro slovanský stav je příznačné, že jednotlivá defektní paradigmata (jako ve staroslověnštině *bimь/byxъ* či *bǫdǫ*), která supletívně řadíme do lexikální jednotky "být", se spojují s *l*-participiem za vzniku nových paradigmatických tvarů a kategorií, sémanticky motivovaných významem participia i «pomocného» slovesa. K tomu v litevštině došlo také, e.g. *bùvo liję* 'bylo po dešti', a i tam to bylo dobře motivováno sémantikou jak participia, tak určitého slovesa, jenže takovou cestou vznikly jiné morfosyntaktické kategorie než COND. Že v litevštině i ve slovanských jazycích existují morfosyntaktické konstrukce spojující slovesné deriváty s «pomocným» slovesem "být", je argumentem proti supínové teorii litevského kondicionálu: ona spojení jsou v dotyčných jazycích funkčně vytížena a litevský COND, který je formálně i sémanticky přece jen «poněkud» odlišný, by se v jejich sousedství o to hůře uplatňoval.

[34] Litevské supínum primárně vyjadřuje – podobně jako infinitív – adverbiální vztah zřetele ke slovesnému ději, cf. Hoskovec (1994).

[35] O jiném řešení původu latinského imperfekta píše Kurzová (1993: 187–189), Hoskovec (2001: 7.5.1).

[36] Morfosyntax chápeme jako jevovou stránku gramatické soustavy jazyka, soubor výrazových prostředků tvaroslovných i skladebných, které pak popisujeme v deduktívně budovaných teoriích pracujících např. s rovinami popisu

5.5 V tomto příspěvku jsme několikrát zmínili kategorii FREQ. V Otrębského (1956) latinské terminologii říkáme (leč v naší latinské grafice zapisujeme) *praeteritum frequentatiuum*, což pokládáme za vhodnější název než často užívané *imperfectum*. Jeho formální paradigma se opírá o kmen INF a o soubor zakončení, která jsou sice komplexní, ale naprosto pravidelná a průhledná: charakteristický sufix *-dav-* a koncovky podle lemmatu $\bar{V}$ = **-o-**, jak je předvádí lemma FREQ.

Lemma FREQ	singulár	plurál	duál
1. osoba	-dav-au	-dav-o-me (-dav-o-mė-)	-dav-o-va (-dav-o-vo-)
2. osoba	-dav-ai	-dav-o-te (-dav-o-tė-)	-dav-o-ta (-dav-o-to-)
neosoba	-dav-o		

5.5.1 Uvedené lemma se od předchozích «modálních» kategorií (FUT, IMPER, COND) ve dvou ohledech výrazně liší:

- Vůbec neobsahuje holý kmen: všechny tvary, včetně neosoby, mají koncovky.
- Charakteristický sufix *-dav-* lze morfologicky interpretovat: sestává z kmenotvorného rozšíření *-d-* a kmenotvorného sufixu *-au-*, který se před koncovkovou samohláskou (v préteritu, nikoliv však v prézentu) pravidelně mění na *-av-*. Oba kmenotvorné segmenty jsou dobře motivovány sémanticky: *-d-* je příznakem intensív, *-au-* odvozuje druhotná slovesa, která od jmen odvozují příznaky „plnit roli" [designátu] / „usilovně se zabývat" [designátem], od sloves pak příznak „silně a opakovaně vykonávat činnost" [designátu].

Od substantíva *taĩn-as* ‚sluha je *tarn-áu-j-a* 'slouží', od *karãl-į-us* 'král' je *karal-į-áu-j-a* 'kraluje', od *grỹb-as* 'houba' *gryb-áu-j-a* 'houbaří', od *žuv-ìs* 'ryba' *žuv-áu-j-a* 'rybaří'; *žį́ó-j-a* 'otevírá ústa' → *žį́ó-v-au-j-a* 'zívá', *trókšt-a* 'žízní' → *trókšt-au-j-a* 'stále žízní'.

5.5.2 Charakteristiky uvedené sub 5.5.1 má litevské *preteritum frequentatiuum* společné s odvozováním nových lexikálních jednotek, nikoliv s odvozováním nových modalit téže lexikální jednotky. Zmíněnému odvozování nových lexikálních jednotek se však podobá i odvozování IND.PRAET od IND.PRAES, zvláště když se na tuto dvojici kategorií podíváme jako na

---

morfématického, fenogramatického (větněčlenského) a tektogramatického (větněvýznamového), jak naznačeno v úvodu části 2. Pro jazykový materiál litevský tento úkol podrobněji rozebírá Hoskovec (1994).

příznakové IND.PRAET oproti nepříznakovému IND (kde dalších sémat není zapotřebí).

Pro derivaci druhotného slovesa má litevský systém k dispozici následující soubor sedmi základních sufixů: *-ė-*, *-o-*, *-ī-*, *-au-*, *-ou-*, *-in-*, *-en-*.[37] Z nich první dva (*-ė-*, *-o-*) odvozují též préteritní kmen jistých vyhraněných slovesných tříd (které lze dobře popsat), další (*-ī-*) odvozuje kmen INF jedné opět vyhraněné konjugační třídy a následující (*-au-*) slouží za préteritum všem slovesům se sousedním sufixem *-ou-*. To samo již je nezanedbatelné propojení «gramatické» a «lexikální» morfologie. Míra propojení se ještě zvětší, uvážíme-li, jaké lexikálněsémantické rysy se s oněmi sufixy pojí. Ale to už je předmětem jiných kapitol monografie, ze které tento článek vybíráme. Zde se o takových vztazích zmiňujeme je proto, abychom předešli případným námitkám, že při tak podrobném srovnávání formálních paradigmat různých kategorií *uerbi finiti* opomíjíme kategorii *praeteritum frequentatiuum*, právě tu, jež se s předchozími, «modalitními» příliš neshoduje. Nedostatek shody s «modalitními» kategoriemi (FUT, IMPER, COND) je však projevem dokonalé shody formálního paradigmatu FREQ s formální derivací IND → IND.PRAET i obecně s derivací lexikálněsémantickou. A právě v oněch kontextech kategorii FREQ vyšetřujeme.

RÉSUMÉ

Réflexions (non seulement) sur le conditionnel lituanien. Pour le présent article a été adapté un chapitre d'une vaste monographie manuscrite intitulée *Une morphologie structurale du lituanien*, œuvre conçue dans le cadre du programme de l'auteur (Hoskovec 1999&2001) d'étudier les langues indo-européennes anciennes non comme des transformations successives et ramifiées d'un système primitif unique, mais comme des constructions particulières, survenues de façon individuelle et mutuellement indépendante à partir d'un inventaire commun de matériaux morphologiques et morphosyntaxiques.

Le présent article traite des paradigmes formels du *uerbum finitum* lituanien. Ensemble des formes (morphes) qui servent les fonctions (morphèmes) d'un paradigme catégoriel, le paradigme formel peut être réparti en plusieurs lemmes morphologiques regroupant les morphes selon divers critères (y compris diverses décompositions morphologiques en radicaux, suffixes, terminaisons, désinences). Pour le verbe fini lituanien, deux groupes de lemmes morphologiques sont importants: les radicaux primitifs (dits thèmes du présent, du prétérit et de l'infinitif) et les terminaisons complexes (contenant au maximum trois segments, un suffixe caractéristique, une base vocalique, et un exposant de personne grammaticale). La description d'un morphe lituanien ne s'épuise pourtant pas avec la

[37] Ty jediné mohou stát na samém konci kmene a koncovky se na ně napojují přímo. Před základními sufixy může ve kmeni druhotného slovesa stát řada vedlejších sufixů neslabičných (*-d-*, *-t-*, *-č-*, *-n-*, *-l-*, *-v-*, *-s-*, *-st-*, *-sn-*,...) i několik málo slabičných (*-tel-*, *-ter-*, *-ul-*, *-ur-*, *-ik-*, *-al-*), na něž se však koncovky nenapojují přímo, ale pouze přes sufix základní. Základní sufix *-in-* může vystupovat i ve vedlejší pozici, e.g. *-d-in-ė-*. Neslabičný sufix *-st-* může ve dvou sémanticky specifických případech stát na konci kmene. U uzavřené skupiny sloves mohou na konci prézentního (nikoliv však préteritního!) kmene stát též sufixy *-d-* a *-n-*.

chaîne des phonèmes qui le composent: il faut toujours ajouter ses traits prosodiques distinctifs.

Tandis que les catégories d'indicatifs présent et passé sont servies par des lemmes désinentiels contenant uniquement une base vocalique et les exposants de personne, les catégories de futur, d'impératif et de conditionnel, que nous prenons toutes comme «modales» dans un sens, sont servies en premier lieu par des suffixes caractéristiques, auxquels s'ajoutent, en deuxième lieu, pour certaines personnes grammaticales, des exposants, connectés ou pas par une base vocalique. Nous avons de bonnes raisons de tenir les formes à suffixe nu pour primitives, considérant que la dérivation modale, au début, était indifférente vis-à-vis de la personne grammaticale. La catégorie de *praeteritum frequentatiuum*, dont certains traits formels s'éloignent des lemmes qui servent les catégories modales précédentes, entre parfaitement dans le système de dérivation morphologique lexicale. Or, dans le même système de dérivation morphologique lexicale entre également la dérivation suffixée de l'indicatif passé à partir de l'indicatif présent.

Dans le système panchronique du verbe lituanien, il n'y a rien sur quoi puisse s'appuyer la théorie, qui fait pourtant grande tradition en linguistique comparée, selon laquelle le conditionnel lituanien serait issu d'une soudure du supin (présumé lituanien) avec une forme ancienne (présumée indo-européenne) du verbe *être*.

BIBLIOGRAFIE

Ambraška, Jurgis & Žiugžda, Juozas. 1937. *Lietuvių kalbos gramatika. I dalis: fonetika ir morfologija.* Kaunas: Sakalas.

Atlasas = *Lietuvių kalbos atlasas* (red. Kazys Morkūnas) III: *Morfologija.* Vilnius: Mokslas, 1991.

DLKG = *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (red. Vytautas Ambrazas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Endzelīns, Jānis 1948. *Baltu valodu skaņas un formas.* Rīga.

Erhart, Adolf. 1982. *Indoevropské jazyky. Srovnávací fonologie a morfologie.* Praha: Academia.

—. 1984. *Baltské jazyky: Baltų kalbos. Baltu valodas.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

—. 1988. "Vom protobaltischen zum urslavischen Verbalsystem". *SPFFBU* A36: 39–49.

—. 1989. *Das indoeuropäische Verbalsystem.* Brno.

Gauthiot, Robert. 1903. *Le parler de Buividze. Essai de description d'un dialecte lithuanien oriental.* Paris: Émile Bouillon.

Hoskovec, Tomáš. 1994. *Exempla Lituanica sententiarum significationis describendae quaestiones aliquot explicantia.* Kandidátská disertace. Praha: FF UK.

—. 1999 & 2001. Sur la paradigmatisation du verbe indo-européen. *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, nouvelle série, volume 3 (1ère partie) & volume 4 (2e partie). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Kazlauskas, Jonas. 1968. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika.* Vilnius: Mintis.

Kurzová, Helena. 1993. *From Indo-European to Latin. The Evolution of a Morphosyntactic Type.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Marvan, Jiří. 2000. *Jazykové milénium. Slovanská kontrakce a její český zdroj.* Praha: Academia.

Mathiassen, Terje. 1996. "Tense, Mood and Aspect in Lithuanian and Latvian". *Universitet i Oslo, Slavisk-baltisk avdeling. Meddelelser* 75. Oslo.

Pedersen, Holger. 1933. "Études lituaniennes". *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Meddelelser* 19/3. København: Munksgaard
Pisani, Vittore. 1952. "L'ottativo (congiuntivo) baltico e il trattamento di *ō* in sillaba finale in gotico e baltico". *Studi baltici* 9: 34–43.
Otrębski, Jan. 1956. *Gramatyka języka litewskiego* III: *Nauka o formach.* Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
Senn, Alfred. 1929. *(Kleine) Litauische Sprachlehre.* Heidelberg: Julius Groos.
Schleicher, August. 1856. *Litauische Grammatik.* Praha: J. G. Calve'sche Veralgsbuchhandlung.
Stang, Christian. S. 1942. "Das slavische und baltische Verbum". *Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, Hist.-Filos. Klasse* bd II, N° 1: 39–280.
Trost, Pavel. 1958. "Infinitiv v litevštině". *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka* (red. Václav Machek et alii), 271–274. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
Zinkevičius, Zigmas. 1984. *Lietuvių kalbos istorija* I: *Lietuvių kalbos kilmė.* Vilnius: Mokslas.
Zinkevičius, Zigmas. 1987. *Lietuvių kalbos istorija* II: *Iki pirmųjų raštų.* Vilnius: Mokslas.

Tomáš Hoskovec
Ústav jazykovědy
Filosofická fakulta
Masarykovy university
Arna Nováka 1
CZ-66088 Brno
(hoskovec@phil.muni.cz)